

Výchovná a vzdělávací cesta, kterou nastupovali mladí šlechtici v návaznosti na domácí výuku zpravidla ve věku šestnácti až devatenácti let, se nesla ve znamení jednoho hlavního cíle. Mladý aristokrat si měl osvojit kulturní habitus, jenž mu později umožnil hladkou integraci do společnosti západo- a středoevropských dvorů. Kavalířská cesta jako poslední fáze specificky „šlechtického“ vzdělávání mladého aristokrata byla tak vzorovým případem kulturního transferu, a to jak (primárně) ve smyslu přenosu jistých vzorců chování a jednání,¹ tak v přenosu konkrétních forem, idejí i objektů materiální kultury.²

Problematické kavalířských cest je dnes věnována již skoro nepřehledná záplava literatury, a to jak monografické, mapující například kavalířské cestování v jedné zemi,³ tak monografií a studií orientovaných problémově.⁴ Téma není už zdaleka novinkou ani

¹ Problematika dvorského ceremoniálu má nesmírně rozsáhlou literaturu. „Klasickým“ východiskem ke studiu této otázky zůstávají některé studie ve sborníku Jörg Jochen Berns – Thomas Rahn (edd.), *Zeremoniell als höfische Ästhetik in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*, Tübingen 1995. Z poslední doby zaslouží pozornost vydání vídeňských *Zeremonialprotokolle* (Innsbruck 2007). Dlouhá řada prací je věnována španělskému dvornímu ceremoniálu; z nejnovějších prací velmi podnětná (k římské problematice) je kniha Diany Carrió-Invernizzi, *El gobierno de las imágenes: ceremonial y mecenazgo en la Italia española de la segunda mitad del siglo XVII*, Madrid – Frankfurt a. M. 2008.

² Přímý dopad kavalířské cesty na estetické preference a sběratelské aktivity polských návštěvníků Itálie analyzovala precizně Małgorzata Wrześniak, *Roma sancta, Fiorenza bella. Działa sztuki w dziariuszach polskich podróżników do Włoch w XVI i XVII wieku*, Warszawa 2010; u nás vliv takové cesty na pozdější stavitelské aktivity sledoval na příkladu Václava Vojtěcha ze Šternberka Jiří Kropáček, *Architekt J. B. Mathey a zámek Trója v Praze, AUC – Phil. et Hist. 1/1987* (= Příspěvky k dějinám umění IV), Praha 1988, s. 47–101. Srov. též ve 4. kapitole podkapitolu „Heřman Jakub Černín a italské umění“.

³ Z monografií, jež zpracovávají cesty podniknuté z jedné země v delším časovém období srov. Anna Frank-van Westrienen, *De Groote Tour. Tekening van de educatiereis der Nederlanders in de zeventiende eeuw*, Amsterdam 1983; Vello Helk, *Dansk-norske studierejser fra reformationen til enevælden 1536–1660*, Odense 1987 a též, *Dansk-norske studierejser 1661–1813*, Odense 1991; Sabine Kolck, *Bayerische und pfälz-neuburgische Prinzen auf Reisen: Kavalierstouren weltlicher und geistlicher katholischer Prinzen vom Ende des 16. bis zur Mitte des 18. Jahrhunderts im Vergleich*, Münster 2010.

⁴ Z monografií ke kavalířským cestám v kontextu dějin cestování uvádíme především Antje Stannek, *Telemachs Brüder. Die höfische Bildungsreise des 17. Jahrhunderts*, Frankfurt a. M. – New York 2001; Justin Stagl, *Eine Geschichte der Neugier. Die Kunst des Reisens 1550–1800*, Wien – Köln – Weimar 2002; Mathis Leibetseder, *Die Kavalierstour. Adlige Erziehungsreisen im 17. und 18. Jahrhundert*, Köln – Weimar – Wien 2004; Eva Bender, *Die Prinzenreise. Bildungsaufenthalt und Kavalierstour im höfischen Kontext gegen Ende des 17. Jahrhunderts*, Marburg 2011; Anna Markiewicz, *Podróże edukacyjne w czasach Jana III Sobieskiego. Peregrinationes Jablonovianae*, Warszawa 2011. Důležité studie přináší obsáhlý sborník Rainer Babel – Werner Paravicini (edd.), *Grand Tour. Adeliges Reisen und europäische Kultur vom 14. bis zum 18. Jahrhundert*, Ostfildern 2005. Ze studií k různým aspektům kavalířské cesty v 17. století zaslouží připomenout alespoň Norbert Conrads, Politische und staatsrechtliche Probleme der Kavalierstour, in: Antoni Mączak – Hans Jürgen Teuteberg (edd.), *Reiseberichte als Quellen europäischer Kulturgeschichte* (= Wolfenbütteler Forschungen 21), Wolfenbüttel 1982, s. 45–64; Gernot Heiss, Bildungsverhalten des niederösterreichischen Adels im gesellschaftlichen Wandel: Zum Bildungsgang im 16. und 17. Jahrhundert, in: *Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit VIII*, 1982, s. 139–157; Hilde de Ridder-Symoens, Die Kavalierstour im 16. und 17. Jahrhundert, in: Peter J. Brenner (ed.), *Der Reisebericht*, Frankfurt a. M. 1989, s. 197–223; Thomas Grosser, Reisen und soziale Eliten. Kavalierstour – Patrizierreise – bürgerliche Bildungsreise, in: Michael Maurer (ed.), *Neue Impulse der Reiseforschung*, Berlin 1999, s. 135–176; Jörg Deventer, Erziehung – Bildung – Kavalierstour: Antworten des schlesischen Adels auf den gesellschaftlichen Wandel der Frühen Neuzeit, in: *Adel in Schlesien*, sv. 1: *Herrschaft – Kultur – Selbstdarstellung*, München 2010, s. 499–513.

v české odborné literatuře.⁵ Převažují ovšem jednotlivé studie, méně často se setkáváme s edicemi pramenů.⁶

Kavalířská cesta jako specifická forma aristokratického cestování byla evropským fenoménem, měla ale své regionální varianty. Kavalířská cesta (*Kavalierreise*, *Kavaliers-tour*) je příznačná pro německou, respektive středoevropskou oblast (zahrnující i Skandinávii a Polsko), *Grand tour* byla variantou primárně anglickou.⁷ Oba pojmy jsou ale zaměnitelné a používají se většinou k označení stejného typu vzdělávacích cest.

Svébytný typ šlechtické cesty za vzděláním se začal formovat již někdy mezi polovinou 15. a polovinou 16. století. V této době vznikl model kavalířské cesty přetrvál potom až do nástupu osvícenství, i když prošel jistým vývojem v metodách, jak vytyčených cílů dosáhnout. Raně novověký stát kladl na šlechtu, která tvořila páteř státního aparátu, nové kvalifikační požadavky. Se studiem už se nepočítalo pouze u těch mladíků, kteří byli určeni pro duchovní dráhu, ale i u těch, kteří se připravovali na světskou, a konkrétně úřední kariéru. V duchu humanistických požadavků *Institutio principis Christiani* Erasma Rotterdamského (1517) měl šlechtic dosáhnout takového rozhledu a odborné zdatnosti, jakou tehdy nabízela pouze (humanisticky reformovaná) univerzita. Závěrem výchovného procesu a vyvrcholením vzdělávacího curricula mladého šlechtice bylo ale od počátku nejen studium na univerzitě, nýbrž také „okružní cesta“ po cizích dvorech. Kavalířská cesta tak od počátku obsahovala dva základní elementy: velmi tradiční „rytířské“ puto-

⁵ Z české literatury uveďme antologii cestovních relací Josef Polišínský – Simona Binková (edd.), *Česká touha cestovatelská*, Praha 1989; dále sborník Jiří Kubeš (ed.), *Šlechtic na cestách v 16. – 18. století*, Pardubice 2007; z dílčích studií vybíráme Vladimír Voldán, *Cesta hofmistra Morgentallera jižní a západní Evropou, Brno v minulosti a dnes* 9, 1970, s. 104–115; Jiří Kroupa, *Dietrichštejnové v polovině 17. století a model tzv. kavalířské cesty, Historická Olomouc a její současné problémy* IV, Olomouc 1983, s. 109–117; Alessandro Catalano, *L'educazione del Principe: Ferdinand August Leopold von Lobkowitz e il suo primo viaggio in Italia / Výchova knížete: Ferdinand August Leopold z Lobkovic a jeho první cesta do Itálie*, *Porta Bohemica* 2, 2003, s. 104–127; Lenka Florková, *Kavalířská cesta Dominika Ondřeje z Kounic, Výškovský sborník* 4, 2004, s. 87–111; Zdeněk Hojda, *El viaje español de Jiří Adam de Martinitz*, in: *Las relaciones checo-españolas* (= *IAP*, supplementum 20), Praha 2007, s. 137–150; Tomáš Foltýn, *Výchova barokních knížat: Lobkovicové, cestovní instrukce a kavalířské cesty*, *Porta Bohemica* 4, 2007, s. 163–180; Martin Krumholz, *Gallasové*, in: *Clam-Gallasův palác. Johann Bernhard Fischer von Erlach. Architektura – výzdoba – život rezidence*, katalog výstavy (v Clam-Gallasově paláci, 30. 11. 2007–27. 1. 2008), Praha 2007; Irena Korbelářová, *Kavalířská cesta Ferdinanda Jana z Lichtenštejna, Časopis slezského zemského muzea* 57, 2008, s. 220–227; Jiří Kubeš, *Tři pohledy na kavalířskou cestu Franze Julia hraběte Verduga v letech 1681–1683*, *Folia Historica Bohemica* 25, 2010, s. 29–65 a další studie téhož autora. Nejnovější a dosud i nejdůkladnější česká práce k tématu kavalířských cest – Jiří Kubeš, *Náročné dospívání urozených. Kavalířské cesty české a rakouské šlechty (1620–1750)*, Pelhřimov 2013 – vyšla v době dokončování naší knihy a její výsledky zde proto nemohou být reflektovány.

⁶ Katrin Keller (ed.), *„Mein Herr befindet sich gottlob gesund und wohl.“ Sächsische Prinzen auf Reisen*, Leipzig 1994; Teodor Billewicz, *Diariusz podróży po Europie w latach 1677–1678*, ed. Marek Kunicki-Goldfinger, Warszawa 2004; u nás nejnověji cenná edice Václav Bok – Anna Kubíková (edd.), *Bericht über die Reise Johann Christians und Johann Seyfrieds von Eggenberg durch die Länder Mittel-, West- und Südeuropas in den Jahren 1660–1663*, České Budějovice 2012.

⁷ *Grand tour* anglických gentlemanů se ovšem liší též časovým vymezením. Většinou bývají takto označovány cesty s poněkud odlišným účelem i programem, jež se uskutečnily nejčastěji v druhé polovině 18. století. Srov. např. Andrew Wilton – Ilaria Bignamini (edd.), *Grand Tour. The Lure of Italy in the Eighteenth Century*, London 1996.

Letící Merkur ukazuje směr dvěma jezdcům putujícím středomořskou krajinou. Alegorie průvodce na cestách. Italský nápis v kartuši ve spodní části obrázku hlásá (v překladu): „Vy, kteří cestujete, tudy vede cesta!“ Frontispis z italského vydání na konci 17. století oblíbené poštovní příručky Giuseppe Miselliho *Il Burattino veridico*.

vání od dvora ke dvoru, během něhož šlechtic vyspěl z chlapeckého pážete v dospělého muže, a humanisticky pojatou *peregrinatio academica* od univerzity k univerzitě.

Představu humanisticky vzdělaného šlechtice vystřídal pak kolem poloviny 16. století nový ideál, totiž *cortegiano*, dvořan střížený podle vzoru, jaký zformulovala veleúspěšná kniha Baldassara Castiglioneho (první vydání 1528). Recepce Castiglionových zásad do značné míry určila hlavní směr kavalířských cest nejméně na sto padesát let.⁸ *Il Cortegiano* vznikl v prostředí severoitalských dvorů doby vrcholné renesance, kdy byla tato oblast kulturně určující pro celou Evropu, a zasloužil se tak o přetrvání vysoké prestiže a silného kulturního vlivu Itálie i v době, kdy většina italských států už procházela obdobím ekonomického i politického úpadku.

⁸ Srov. Klaus Ley, Castiglione und die Höflichkeit. Zur Rezeption des Cortegiano im deutschen Sprachraum vom 16. bis zum 17. Jahrhundert, *Chloe* 9, 1990, s. 3–108

Vzdělaný, společensky obroušený dvořan s širokým rozhledem a kurtoazním vystupováním, jenž znal nejen její ceremoniální pravidla, ale byl při konverzacích v dvorských předpokojích schopen „na úrovni“ a požadovaným jazykem hovořit o tématech, jež se při těchto rozhovorech probírala, měl otevřenou cestu k postupu na vyšší příčky státní, respektive dvorské služby.⁹ Řečeno s Pierrem Bourdieu, jehož konceptem se při výzkumu šlechty v českých zemích inspiroval Petr Maťa,¹⁰ kavalířskou cestou získával mladý šlechtic kulturní kapitál i sociální kapitál, což ospravedlňovalo nemalé náklady na takovou cestu vynaložené.

Zatímco v době formování nového výchovného curricula v 16. století byla šlechta ovlivněna existujícím modelem humanistické univerzity (který se ale tvořil především „na míru“ měšťanského studenta), začínala ve druhé fázi, výrazněji od druhé poloviny 16. století, svými požadavky sama ovlivňovat univerzitní nabídku. Tato nabídka byla sice často (nikoliv nutně) vázána na místa působení dosavadních univerzit, současně se ale vyvíjela mimo „provoz“ vlastní univerzitní instituce a projevila se hlavně v možnosti najímání soukromých učitelů, kteří byli v univerzitních městech častěji k dispozici. Postupně se totiž vytvořil soubor takzvaných šlechtických nauk,¹¹ zahrnujících státovědu, právo, historii s geografii, moderní jazyky (v praxi to znamenalo románské jazyky) a konečně matematiku a hlavně geometrii aplikované k účelům vojenských „inženýrských“ věd, takže se často mluvilo jen o fortifikační nauce či pevnostním stavitelství. Tento soubor disciplín připravoval šlechtice na vojenskou či úřednickou kariéru, nejobecněji dvorskou službu, z níž mohly dále vyplynout například speciální úkoly diplomatické.¹² S pokračujícím rozšířením kavalířského cestování do všech šlechtických vrstev¹³ se ovšem rozdílová výhoda absolvované cesty ve výhledu na další postup poněkud snižovala.

Druhou složkou kavalířského vzdělávání byla od počátku šlechtická cvičení, navazující na tradici dvorské výchovy a zahrnující jízdu na koni, tanec a šerm. Tato trojkombinace měla svůj hluboký smysl a logiku. Cvičení v dokonalém ovládnutí koně, jež se

⁹ Srov. např. v citované monografii Evy Bender, *Die Prinzenreise*, kapitolu „Das höfische Comportement“, s. 240–310; podnětná je také studie Susanne Claudine Pils, Identität und Kontinuität. Erziehung für den Hofdienst am Beispiel der Familie Harrach im 17. Jahrhundert, in: Werner Paravicini – Jörg Wettlaufer (edd.), *Erziehung und Bildung bei Hofe* (= Residenzenforschung 13), Stuttgart 2002, s. 89–106.

¹⁰ Petr Maťa, *Svět české aristokracie*, Praha 2004.

¹¹ Srov. např. Gernot Heiss, Standeserziehung und Schulunterricht. Zur Bildung des niederösterreichischen Adelligen in der frühen Neuzeit, in: *Adel im Wandel. Politik-Kultur-Konfession 1500–1700*, Wien 1990, s. 391–427; týž, „Ihro keiserlichen Mayestät zu Diensten... unserer ganzen fürstlichen Familie aber zur Glori.“ Erziehung und Unterricht des Fürsten von Liechtenstein im Zeitalter des Absolutismus, in: Evelin Oberhammer (ed.), *Der ganze Welt ein Lob und Spiegel. Das Fürstenhaus Liechtenstein in der frühen Neuzeit*. Wien – München 1990, s. 155–181.

¹² Příkladem důkladné analýzy jedné kavalířské cesty a zároveň pozdějšího diplomatického působení je rozsáhlá monografie Friedricha Polleroße, *Die Kunst der Diplomatie. Auf den Spuren des kaiserlichen Botschafters Leopold Joseph Graf von Lamberg (1653–1706)*, Petersberg 2010. O Lambergově kavalířské cestě na s. 71–139.

¹³ O tom, že se kavalířské cestování neomezovalo jen na šlechtu, ale rozšířilo se například i do vrstvy vyšších úředníků na panstvích, svědčí tento citát: *Asi 11. 2. 1625 Lukáše a Jiřika, syny své, vypravil sem s panem proboštem roudnickým na cestu do Prahy a odtud mají do Říma a jinam do Vlach se vypraviti. Požehnej jim Pán Bůh cestu.* Petr Kopečka (ed.), *Deníky roudnického hejtmana Blažeje Albina z Weisenberku z let 1611 a 1625*, Praha 2003, s. 30.

časem ještě dále členilo na výcvik speciálních dovedností (skoky, voltiž) nebo turnajových dovedností (např. ježdění „k hlavám“), bylo předpokladem pro to, aby kavalíř nejen zvládl základní dopravní prostředek své doby, ale především aby byl při přesunech dvora i při některých slavnostech schopen mít zvíře vždy perfektně pod kontrolou a na koni také „dobře vypadal“. Stejně jako cvičení v jízdárně vedla ke zvládnutí koně, bylo nutné naučit se také ovládat vlastní tělo. K tomu sloužily hodiny tance, které nebyly „tanečními“ v moderním slova smyslu, nýbrž výcvikem k přesnému ovládnutí a kontrole vlastních pohybů a gest.¹⁴ V dvorském prostředí byla pohybová stránka chování a „řeč těla“ stejně důležitá jako verbální a intelektuální dovednosti. Šerm byl pak tradičním bojovým uměním, opět dostatečně formalizovaným a vycizelovaným mnoha pravidly, aby se mohl stát dalším atributem šlechtické výchovy.¹⁵

K teoretickému studiu a fyzickým cvičením si mohli urození mladíci už podle své chuti a sklonů přibrat například některé umělecké aktivity: hru na loutnu, na kytaru, praktická cvičení v kreslení nebo pozorování architektury.

Univerzity reagovaly na požadavky nové šlechtické klientely většinou nedostatečně a pomalu. Někde byly zakládány šlechtické konvikty (to hlavně na jezuitských univerzitách, které odpovídaly na poptávku často pružněji), které fungovaly jako malé šlechtické koleje, jinde prostě jen samovolně docházelo k difúzi výuky a její privatizaci, neboť co nenabízela univerzita ve svých zdech, to mohli nabídnout učitelé „k pronajmutí“. Univerzitní města si podržela svůj význam nejen proto, že zde byl k dispozici určitý intelektuální potenciál, ale také proto, že jisté instituce (univerzitní národy, zápis v matrice zajišťující právní exempci) neztratily na své atraktivitě, i když se jejich obsah změnil nebo vyprázdnil.¹⁶

Již od konce 16. století se ale ve Francii rodil projekt šlechtické akademie, jež by přesně splňovala představy o vzdělání šlechtice, a pařížské šlechtické akademie také vstoupily do soutěže o klienta s určitým časovým náskokem.¹⁷ V Itálii se po několika menších lokálních kolejích (*collegi*) nebo akademiích, jež se začínají nesměle objevovat v plánech cest po polovině 17. století, dočkala plného úspěchu až turínská *Accademia Reale*, založená roku 1678.¹⁸

¹⁴ Srov. Rudolf Braun – David Gugerli, *Macht des Tanzes – Tanz der Mächtigen. Hoffeste und Herrschaftszeremoniell 1550–1914*, München 1993, V české literatuře podnětně Václav Bůžek – Rostislav Smíšek. Tanec v každodenním životě šlechty počátkem novověku, in: *Tance a slavnosti 16. – 18. století*, katalog výstavy (konané ve Valdštejnské jízdárně 12. 12. 2008–3. 5. 2009), Praha, Národní galerie 2008, s. 27–38.

¹⁵ Srov. např. Vladimír Šindelář, Šermířské učebnice ve Strahovské bibliotéce, in: *Bibliotheca Strahoviensis* 6–7, 2004, s. 169–180.

¹⁶ Srov. Gernot Heiss, Bildungs- und Reiseziele österreichischer Adeliger in der Frühen Neuzeit, in: Rainer Babel – Werner Paravicini (edd.), *Grand Tour. Adeliges Reisen und europäische Kultur vom 14. bis zum 18. Jahrhundert*, Ostfildern 2005, s. 217–236.

¹⁷ Základní monografii o šlechtických akademiích zůstává stále Norbert Conrads, *Ritterakademien der frühen Neuzeit*, Göttingen 1982. Další literaturu uvádíme ve 3. kapitole, v podkapitole „Kavalír studentem v Itálii“.

¹⁸ Ke studiu německých kavalírů na turínské *Accademia Reale* srov. Paola Bianchi, Una palestra di arti cavalleresche e di politica. Presenze austro-tedesche all'Accademia Reale di Torino nel Settecento, in: Marco Bellabarba – Jan Paul Niederkorn (edd.), *Le corti come luogo di comunicazione. Gli Asburgo e l'Italia (secoli XVI–XIX) / Höfe als Orte der Kommunikation. Die Habsburger und Italien (16. bis 19. Jh.)*, Bologna – Berlin 2010, s. 135–153.

Druhým pilířem aristokratické výchovy, jak bylo řečeno již na začátku, kromě studia a šlechtických cvičení, byly pobyty v rezidenčních městech, umožňující pozorování dvorského života nebo – v menších rezidencích – také přímou účast na něm. Pro „obroušení“ kavalíra měla tato stránka kavalířské cesty ještě větší důležitost než samotný studijní program, což platí zejména s postupujícím 17. stoletím. Úspěšnost této strategie samozřejmě ovlivňoval stavovský stupeň, majetková a politická pozice rodiny mladého šlechtice a konexe jeho příbuzných, obecně však šlo o nepominutelnou složku doslova každé kavalířské cesty. Po příjezdu do rezidenčního města se středoevropský kavalír především snažil pomocí známých – ve městech, kde bylo císařské zastoupení, pak často prostřednictvím císařských vyslanců – dosáhnout audienci u členů panujícího rodu, u samotné hlavy státu, v Římě zprvu u jednotlivých kardinálů a poté u papeže. Pokud se kavalírovi žádné podpory nedostalo, musel pracně postupovat po žebříčku dvora od nižších hodnostářů k vyšším. Samotný průběh pobytu v rezidenci se lišil „atmosférou“, která v tom či onom dvorském prostředí panovala. Dvory vstřícné, jako byl mediceský ve Florencii nebo savojský v Turíně, umožňovaly hostujícím kavalírům nejen konverzaci v předpokojích, ale také přímou účast na dvorských plesech, tanečních a divadelních představeních, vyjíždkách. Role italských pobytů byla i z tohoto důvodu klíčová.¹⁹ Specifické poměry panovaly pochopitelně v Římě, kde se většina společenského života odehrávala okolo jednotlivých kardinálských dvorů a teprve prostřednictvím kardinálů (nebo jiných kleriků, například vysokých řádových představitelů) získávali kavalíři přístup na velké ceremonie a bohoslužby za účasti hlavy katolické církve. Podobně „distanční“ byla i účast na životě velkých královských dvorů v Paříži nebo Madridu.

Kavalír se ovšem musel řídit zásadou vidět a být viděn, což znamenalo především doprovázet své příznivce při každé veřejné příležitosti (nejlépe při procesích, kavalkádách apod.). Klíčovým pojmem – do češtiny nesnadno přeložitelným – je tu německé *aufwartung* nebo italské *corteggiare*, zahrnující doprovázení i službu svému patronovi. Dalším místem, kam se mladík po příjezdu ke dvoru snažil co nejdříve proniknout byla anticamera (předpokoj), zpravidla jedna nebo několik místností před audienčním sálem, dějiště nejen konverzací, ale také společenských her a drobných povinností spojených s etiketou. Výše postaveným osobám se mladí kavalíři zavdčovali také službou při tabuli.²⁰ Svá pevná společenská pravidla měly návštěvy a jejich oplácení, vítání a loučení se s příznivci i přáteli a vrstevníky (třeba před dvoutýdenním odjezdem z Říma do Neapole a po návratu odtamtud) či přijímání darů a řádné děkování za ně. Všechny tyto

¹⁹ O záalpských cestovatelích na Apeninském poloostrově souhrnně Ludwig Schudt, *Italienreisen im 17. und 18. Jahrhundert*, Wien 1959; Lucia Tresoldi, *Viaggiatori tedeschi in Italia, 1452–1870: saggio bibliografico*, 1–2, Roma 1975–1977. Srov. též Cesare De Seta, *L'Italia nello specchio del Grand Tour*, in: týž (ed.), *Storia d'Italia – Annali 5: Il paesaggio*, Torino 1982, s. 127–264. De Seta ovšem sleduje obraz Itálie v relacích většinou anglických a francouzských kavalírů, resp. turistů.

²⁰ Z rozsáhlé literatury uvádíme např. ke stolování u turínského dvora Robert Oresko, *Banquets princiers à la cour de Turin, sous le règne de Victor-Amédée II, 1675–1730*, in: Catherine Arminjon – Béatrix Saule (edd.), *Tables royales et festins de cour en Europe 1661–1789. Actes du colloque international, Palais des Congrès, Versailles, 25–26 février 1994*, Paris 2005, s. 53–82.

aktivity přinášely nejeden trvalý efekt, jakkoli se mohou z moderního pohledu jevit jako prázdné „antišambrování“. Kavalír tímto způsobem pronikal do politického zřízení příslušného státu, učil se ceremoniálním pravidlům, dovídal se důležité politické novinky a klepy a hlavně, získával vlivné známosti, tedy onen kýžený sociální kapitál.

Kavalířská cesta Heřmana Jakuba Černína plně odpovídala právě nastíněnému evropskému modelu *grand tour* se všemi náležitostmi. Jeho cestovní deník dokládá, že byl bystrý pozorovatel praktického založení a co se životního stylu a vystupování týče, pravé dítě své doby a své společenské vrstvy. Další životní dráha a činy pak svědčí o tom, že právě díky své „velké cestě“ si výrazně rozšířil kulturní rozhled, a že se díky zkušenostem na této cestě nabytým bez problémů zařadil mezi společenskou elitu habsburské monarchie, jak se od něj ostatně očekávalo.